

ÇEVİRİBİLİM EĞİTİMİ: KAPSAMI, AMAÇLARI VE BİR PROGRAM YAPILANMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Özlem BERK*

Burada tartışmaya açmak istediğim konular çeviri bölümlerinin amaçları, bu bölümlerin adlandırılması ve kapsamı üzerinde yoğunlaşıyor. Bu çalışmanın çıkış noktası bir çeviri programını günün koşullarına uygun olarak yapılandırma çalışmalarında ortaya çıkan sorular/sorunlar olmuştur. Bu sorular/sorunlar öncelikle böyle bir programın amacı konusunda ortaya çıkmaktadır. Üniversitelerin Mütercim-Tercümanlık bölümlerinin tanıtım yazılarında bu programların kuruluş amacının mütercim ve tercümanlar yetiştirmek olduğu belirtilmektedir. Belki aslında diğer bölümlerde de yer alan benzer amaçlar sonucu, belki de toplumumuzda yaygın olarak bulunan bu üniversite diplomasıyla meslek ve iş sahibi olma beklentisi bizlere de bu bölümlerin tek ve esas amacının çevirmen yetiştirmek olduğu düşüncesini vermekte. İşin bir başka yanı da, özellikle sosyal bilimler alanındaki bölümlerden mezun bir öğrencinin eğitimi sırasında edindiği bilgilerden yararlanarak ve bunları kullanarak değişik alanlarda çalışmasının normal görülürken, bir çeviri bölümü mezununun çevirmen olarak çalış(a)mamasının başarısızlık olarak algılanabilmesi. Aslında bunun temelinde hâlâ çevirinin, daha doğrusu çeviribilimin, çok sınırlı ve dar bir alan olarak görünmesinin ve bu alanda sadece çeviri uygulamasının öğrenileceği ve bunun sonucu da sadece çevirmen olunabileceği gibibir kanının olduğunu düşünüyorum.

Ancak bütün bunlar bizi öncelikle üniversitenin tanımı, kapsamı ve amacı konusunda düşünmeye itiyor. Nedir üniversitenin misyonu?

I- ÜNİVERSİTENİN MİSYONU

Üniversite, her ülkede yükseköğretime devam edenlerin neredeyse tamamının öğrenim gördüğü kurumdur. Ülkemizde yükseköğretime devam eden herkes üniversitede öğrenim görmektedir. Peki üniversitede muaz-

* Yar. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi.

zam bir genç kitlesine sunulan bu yükseköğrenim nelerden oluşur? Üniversitenin ya da işlevinin tanımı yapılırken genellikle meslek kazandırma, yüksek düzeyde eğitim-öğretim yapma, bilimsel araştırma, bilim ve teknoloji üretme, nitelikli insan yetiştirme, toplumsal sorunlara çözümler üretme gibi amaçları sıkça duyarız. Yani üniversitede temel olarak 1) meslek öğretilir/verilir, ve 2) bilim üretilir, araştırma yapılır ve araştırma yapma öğretilir. Üstü kapalı olarak değinilen bir üçüncü noktanın da “genel kültür” sahibi, ahlak, etik gibi değer yargılarına sahip, insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmek olduğu söylenebilir. Ali Mentеш üniversite kavramının muğlak ya da tartışmalı bir kavram olmadığını söylerken kapsadığı alanları şöyle sıralar: 1) üniversite bilginin toplu olarak bulunduğu yerdir; 2) üniversite bilginin o gün bulunduğu düzeyden ileriye götürüleceği, yeni bilgiyi üreteceklerin örgütlendikleri yerdir; 3) üniversite üretilen yeni bilimsel bilginin yayılacağı yerdir; 4) üniversite erişkin oluşumunun son şeklinin verildiği yerdir; 5) üniversite meslek öğreniminin yapıldığı yerlerden biridir; 6) üniversite teknoloji üretimine yön veren kuruluştur, ve 7) üniversite, üniversite düşüncesinin kurumsallaşma ve kadrolaşmasının yeniden üretildiği yerdir. Mentеш’e göre, üniversitenin sayılan bu niteliklerin herhangi birinin yok sayılması kendisini inkâr anlamına gelir.⁽¹⁾ Şimdi bize bütün bu amaçların aynı yerde buluşması biraz zor gelebilir. Ayrıca bu işlevlerin her biri kendi içlerinde tanımlanmaya muhtaç gözükmektedir. Ancak bütün bunlardan önce, sadece günümüzün şartları ve gerekleri değil, gelecekteki ilerleme ve gelişmeler de göz önünde tutularak ve daha net ve gerçekçi bir biçimde üniversitenin amacı ve işlevi üzerinde tekrar düşünmekte fayda olacaktır.

Bugünkü anlamda ilk üniversiteler Batı Avrupa’da 11. yüzyıldan başlayarak kurulmuşlardır. İlk Ortaçağ Üniversitesi Bologna’da 11. yüzyılda kurulmuştur. 1215’te Oxford, 1249’da Cambridge, 1386’da Heidelberg, 1388’de Köln, 1477’de Tübingen bu örneği izlemiştir. Çok sınırlı sayıda bir öğrenci kitlesine kapılarını açan, Kilise, yani egemen sistemle çok yakın ilişkide olan bu üniversitelerin yapıları yaklaşık 19. yüzyıla kadar varlıklarını korumuşlardır. Üniversitenin yaratıldığı Ortaçağ’da bu kurumlar da araştırma yapılmazdı; Ortaçağ Üniversitesi meslekle de pek uğraşmazdı, eğitimin tamamı “genel kültür”dü; dinbilim, yani “sanatlar”. Ne var ki bunlar o çağ insanının “evren ve insanlık üstüne sahip olduğu fikirler diz-

(1) Ali Mentеш, *Yeniversite: Bilim Kurumlaşmasında Günümüz İçin Bir Perspektif* (İstanbul: Metis, 2000), s. 26.

gesiydi; onun somut yaşamını yöneltmesine yarayacak olan inanışlar bütününü oluşturuyordu”.(2)

19. yüzyılda kapitalizmin egemen üretim tarzı haline gelmesiyle üniversiteler ya yeniden yapılandırıldılar ya da yenileri kuruldu. Dolayısıyla, nasıl Ortaçağ Üniversiteleri yönetici sınıf yetiştirmeye yönelik “genel” bir eğitim veriyorsa, bu “yeni” üniversiteler de yeni üretim tarzı olan kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde öğrencilerini eğitmeye ve yetiştirmeye yöneldiler. Öğrenci sayısı yine sınırlı sayıdaydı (üniversitelerin her kesimden öğrenciye kapılarını açması için II. Dünya Savaşı sonrası beklemek gerekti), ancak bu dönemde sistemin ihtiyaçlarına bağlı olarak üniversitelerde genel eğitimden uzmanlaşmaya gidildi. Ortaçağ Üniversitesiyle karşılaştırıldığında günümüz üniversitesi o zaman tomurcuk halde olan mesleki eğitimi karmaşıklaştırmış, ona araştırmayı eklemiş, ancak kültür öğretimini/aktarımını hemen hemen tümüyle ortadan kaldırmıştır. Ortega y Gasset’in “kültür fıkarası” ve “yeni barbar” olarak tanımladığı bugünün “her zamankinden daha bilgili”, ancak “her zamankinden daha kültür fıkarası” mühendis, doktor, avukat ve bilim adamının yetişmesinin baş sorumlusu yine Ortega’ya göre 19. yüzyılın iddialı üniversiteleridir: “Bilim insanın eriştiği en büyük kazanımdır; ama ondan üstün, onun gerçekleşmesine olanak sağlayan, insan yaşamının kendisi vardır.”(3) Bu sebeplerle, der Ortega, yüksek öğrenim “her şeyden önce kültür öğretimidir, yani evren ve bir önceki kuşakla olgunluğa erişmiş bulunan insan hakkındaki fikirler dizgesinin genç kuşaklara aktarılmasıdır.”(4)

Bu noktada üniversitenin yerine getirmesini öngördüğümüz bu misyonların ne kadar gerçekçi olacağını kendimize sorabiliriz. Üniversite, öğretmek iddiasında bulunduğu şeylerin ne kadarını ortalama (orta yetenekli) bir insana aktarabilecektir. Böyle bir iddianın imkânsızlığı Ortega’yı Üniversite’nin sahteliği konusuna getirir: Kurumun yaşamının sahteliği ilkesi benimsenmiştir. Dolayısıyla yapılacak şey Leonardo’nun söylediği gibi “*Chi non può quel che vuol, quel che può voglia*” (“İsteddiğini yapamayan, yapabileceği şeyi istemeli”). Yani *aslında öğretilmesi uygun olacak* şeyleri öğretmek yerine, yalnızca *öğretilibileni* öğretmek gerek..(5) Or-

(2) José Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, çev. Neyyire Gül Işık (İstanbul: YKY, 1998), s. 38.

(3) Ortega y Gasset, s. 39.

(4) Ortega y Gasset, s. 43.

(5) Ortega y Gasset, s. 444.

tega'nın bu çıkarımını kabul edersek üniversitelerimizde çoğunluğu oldukça düşük bir seviyede kuruma gelen öğrencileri, üniversitelerin kendi yapılanmaları ve imkân(sızlık)ları da düşünerek kötümserliğe kapılıp ilerlemenin mümkün olmadığı gibi bir düşünceye kapılabiliriz. Kimimiz ise bu imkânsızlığı kabul ederek üniversite eğitimine başka misyonlar yüklemeye kalkışabilir. Ben daha iyimser bir tavırla üniversitenin amaçlarından, misyonundan şaşmadan işlevine devam etmesi gerektiğini savunuyorum.

Bilim ve meslek konusuna geldiğimizde ise ilk yapmamız gereken bu iki olguyu birbirinden ayırmak olmalı.

Bir bilim dalının içeriğini açıklamak ya da öğrenmek bilim değildir. Asıl ve gerçek anlamıyla bilim, yalnızca araştırmadır: yani ortaya birtakım sorunlar atmak, onları çözümlenmeye çalışmak ve bir çözüme ulaşmak. Bir kez oraya varıldı mıydı, ondan sonra artık o çözümden yararlanarak yapılacak şeylerin hiçbiri bilim değildir. O yüzden bir bilimi öğrenmek de, öğretmek de bilim değildir, onu uygulamak ya da yararlanmak da öyle. Nitekim, bir bilim dalını öğretmekle yükümlendirilen kişilerin de bilim adamı olması şartı yoktur; kendi bilim dallarını bilmeleri yeterlidir. Ama bilmek araştırmak değildir. Araştırmak bir gerçeği ortaya çıkarmaktır ya da onun tersidir, yani bir şeyin yanlışlığını kanıtlamaktır. Oysa bilmek yalnızca o gerçek üstüne yeterli bilgi edinmektir, o ulaşılmış, oluşmuş gerçeğe sahip olmaktır.⁽⁶⁾

Mesleki eğitim, bilimsel araştırmadan ayrılmalıdır. Meslek bilim değildir, ama başlıca besini bilimdir. Ayrıca öğrencinin söz konusu olan mesleği yapması ya da yapmaması ya da ne kadar iyi bir avukat, öğretmen ya da muhasebeci olması akademisyenin düşüneceği bir şey değildir. Akademisyen öğrenciye bir hayat görüşü, felsefesi, yeni bir yaşam biçimi sunar. Dolayısıyla, üniversitenin bir amacı da akademisyenlere öğrenme ve öğretme için gerekli ortamı yaratmaktır.

Ne yazık ki ülkemizde, özellikle son yıllarda öğrencilerde amaç "araştırmacı kimlik" sahibi olmaktan çok "para kazandıracak iş sahibi" olmaya yönelmiştir. Toplumumuzda "diploma"ya verilen önem sonucu üniversitelerden öncelikli olarak beklenen mesleki eğitim-öğretim olmuştur. Bu eğitimi yönetici ve akademisyenlerde de görmekteyiz. Mezunlarının iş bula-

⁽⁶⁾ José Ortega y Gasset, *Üniversitenin Misyonu*, s. 38.

bilme kaygısını ön planda tutan bir üniversite programı idealden uzaklaşıp arz/talep ve piyasa şartlarının tuzağına düşüp araştırmacı ve bilimsel kimliğinden uzaklaşmaz mı?

Türkiye Bilimler Akademisi'nin "Nasıl Bir Üniversite Mezunu İstiyoruz?" adlı konferansının açılış konuşmasında Prof. Ayhan O. Çavdar üniversitenin işlevleri üzerinde durur:

Üniversitenin çağdaş işlevlerini, kısaca özetlemek gerekirse araştırma yapmak, bilim üretmek ve üst düzeyde eğitim sağlamak olarak ifade edilebilir. Bu anlamda ülkenin gereksinmesini karşılayacak, kaliteli insan gücünü yetiştirmek üniversiteden beklenenlerin başında gelmektedir. Üniversitenin bu yöndeki eğitimi, yalnız günümüz koşullarına uymak biçiminde olmayıp, gelecekteki ilerleme ve gelişmeleri de kapsayacak şekilde oluşturulmalıdır. Bilgiyi pasif olarak aktarmak yerine, bilginin üretimine, uygulamasına ve gelişen teknolojiye uyum sağlayabilecek insan gücünü hazırlamak üniversitenin temel görevlerindedir. Bunun kadar önemli bir diğer nokta, bilgili, becerili ve teknolojik yeteneği gelişmiş insan gücü yetiştiren üniversitenin, evrensel ve ulusal kültürü ve insani değerleri özümseyen, uygar ve demokrat bireyleri yetiştirmek görevinin de bulunmasıdır. Üniversiteye yalnız meslek adamı yetiştiren bir kurum olarak bakmanın konuyu çok daraltmak olacağına inanıyorum. Üniversiteler özgür düşünen, duyarlı, öğrenen, çağını yakalayıp aşmaya çalışan, üreten, değişme ve gelişmelere açık, uygar ve demokrat bireylerin ve meslek adamlarının yetiştirilmesini sağlamak durumundadır.⁽⁷⁾

Çavdar ayrıca üniversite eğitimi, mesleğe yönelik bilgilerle donatılmış, yani ağırlıklı olarak meslek eğitimi almış kişilerin mi, yoksa üniversitede temel kültür eğitiminin mi ağır basması gerektiği görüşlerinin hâlâ tartışmalı olduğunu hatırlatır ve ikisi arasında iyi ve sürekli bir denge kurulması gerekliliğinin altını çizer.⁽⁸⁾

Bu noktada, Prof. Hamit Fişek de lisans düzeyinde mesleğe dönük bir eğitimle genel formasyon eğitimi arasındaki denge unsuruna dikkatleri çe-

(7) Ayhan O. Çavdar, 'Açılış Konuşması', *Türkiye Bilimler Akademisi Bilimsel Toplantı Serileri 5: Nasıl Bir Üniversite Mezunu İstiyoruz?* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 1995?), s. 3-4 (3).

(8) Çavdar, s. 4.

kerken çok daha fazla genel eğitime yönelinmesi gerektiğini savunur.⁽⁹⁾

Şimdi biz bir lisans diploması verdiğimizde öğrenciye her şeyden önce bir meslek kazandırdığımızı düşünüyoruz. Bu biraz fazla iddialı bir düşünce, çünkü gerek istediği üniversite programlarına girmeye hak kazanan öğrenci sayısının azlığını, gerekse de belli bir bölümden mezun ancak farklı bir dalda çalışan öğrenci sayısının çokluğunu düşündüğümüzde bu meslek kazandırma amacının, ya da inancının çok da geçerli olmadığını görmekteyiz.⁽¹⁰⁾ Üniversite mezunlarının çoğu istemediği bir dalda eğitim görmüş ve eğitim gördüğü alanla ilgisi olmayan bir işte çalışmakta. Ayrıca üniversite kontenjanlara alınan öğrencilerin oranının planlanandan, yani ülkemizin istihdam olanaklarından fazla olması da bu hedefin imkânsızlığını göstermekte. Fişek bu durumun temel nedeni olarak uzmanlaşmış meslek eğitimine lisans düzeyinde yönelinmesi olduğunu savunur.⁽¹¹⁾

Bu noktada 'liberal eğitim' ya da 'genel eğitim' adı verilen öğrenciye bir meslek kazandırmaktan çok onun ufkunu açacak, kafasını geliştirecek bir eğitim modelinden bahsetmek yerinde olacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi endüstri devrimiyle birlikte giderek artan uzmanlık ihtiyacı 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında liberal eğitimin de önemini kaybetmesine yol açıyor. Oysa 21. yüzyılın başında genel eğitime tekrar bir dönüş var. Çağımızdaki bilgi patlamasıyla artık bir lisans programıyla kişinin bir konuya tamamen hakim olmasının mümkün olmadığı ve "yüksek eğitimin kişilere farklı işlerde kullanabilecekleri beceriler kazandırmak zorunda" olduğunu düşünülüyor.⁽¹²⁾ Bu, elbette ki üniversitenin uzmanlık eğitimi ya da meslek kazandırma amacını tamamen yadsımak anlamına gelmemeli. Nitekim, genel ve uzmanlık eğitimi arasındaki dengeyi sağlamak için kullanılan adına 'koterminal' da denilen 3+2 modeli ya da kimi üniversitemizde uygulanan Yan Dal (*Minor*) ve Çift Ana Dal (*Double Major*) gibi modeller mevcut. Bu modeller ve seçmeli derslerin

(9) Hamit Şimşek, 'Nasıl Bir Üniversite Mezunu İstiyoruz?', *Türkiye Bilimler Akademisi Bilimsel Toplantı Serileri 5: Nasıl Bir Üniversite Mezunu İstiyoruz?* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 1995?), s. 7-20 (7).

(10) Fişek'in, özellikle Boğaziçi Üniversitesi Mezunlar Derneği tarafından üniversitelerinin mezunları ile ilgili yaptığı araştırmanın verilerine göre mezunların ancak çok düşük bir oranının kendi meslek alanında çalıştığını göstermesi kanımca üzerinde önemle düşünülmesi gereken bir nokta. Bkz. Fişek, s. 12-14.

(11) Fişek, s. 15.

(12) Fişek, s. 16.

daha fazla yer aldığı program modelleri, üzerinde uzun uzadıya tartışılması gereken bir konu. Ama kesinlikle kabul edilmesi gereken nokta daha esnek ve disiplinlerarası bir eğitim yapısının artık zorunlu hale geldiğidir.

Yukarıda kısaca değinilen amaç ve gerekliliklere uygun olarak bir lisans programı öğrenciye kendini geliştirme imkânı sağlamalı, bireysel araştırma araştırma ve bağımsız çalışma becerilerini kazandırmalı, bunlara fırsat veren ve “öğrenmeyi öğreten” bir eğitim-öğretim uygulamalıdır. Öğrenciyi seçtiği alanda temel bilgi, bilimsel yaklaşım ve becerilerle donatılmış, ileri teknolojiye ve bilgisayar dünyasına vâkıf, analiz, sentez ve tasarlama yeteneklerine sahip; yaşam boyu öğrenme, yaratıcı ve üretici olma güdüsü ve alışkanlığı edinmiş bireyler olarak yetiştirmelidir. Bunun için öğrencilere en az bir yabancı dil öğretilmelidir. Uzmanlaşırken yaratıcılığı körletmeyen bir eğitim amaçlanmalıdır. Eğitim sistemi gelişimlere açık olmalı, yeni bilgi ve teknolojiler sürekli izlenmeli, araştırma ve geliştirmeye yönelik modern eğitim araç-gereçleri, sürekli yenilenip zenginleşen bir kütüphane, audiovisual teknikler, yeterli teknik donanımlı laboratuvar olanakları ve bilgisayarlar sağlanmalıdır. Bunun yanında özellikle Sosyal Bilimlerin var olan disiplinlere bölünmüş yapısını aşma gereği vardır.

II- ÇEVİRİBİLİM, ÇEVİRİ EĞİTİMİ VE YENİ YAPILANMA ÖNERİLERİ

Bu bölümde, yukarıda değindiğimiz konular ışığında akademik alanda nispeten yeni bir disiplin olan çeviribilimin amaçları ve kapsamı üzerinde durulacak ve yeni bir çeviribilim programı yapılanması önerilecektir.

⁽¹³⁾ Çeviriyi tanımlayacak bir terim bulmak çok uzun süre akılları meşgul etmiştir. “Sanat”, “zanaat” ya da “bilim” gibi terimler farklı bilim insanları tarafından kullanılmıştır. İngilizce’de ayrıca yazarın tavrına, yaklaşımına, geçmişine ya da dönemin bilimsel terminoloji modasına göre çeviri “ilke”lerine, çeviri “kuralları”na ya da çeviri “felsefesi”ne göndermeler yapılmıştır. Bundan başka, “translatology” (ya da Fransızca’da “traductologie”), ya da “translatistics” ya da “translistics” gibi daha “bilimsel” terimler yaratmak için denemeler yapılmış, ancak bunlar kabul görmemiştir. Bunların yerine “çeviri kuramı” terimi (İngilizce’de “the theory of translating” ya da “the theory of translation” ve giderek “translation theory”; Almanca’da “Theorie des Übersetzens”, giderek “Übersetzungstheorie”, Fransızca’da “théorie de la traduction”) benimsenmiştir. Ancak “çeviri kuramı” tüm disiplinin ismi olarak kabul edilemez, ancak çeviri bilimi (“science of translation” ya da “translation sciences”; “Übersetzungswissenschaft”; “science de la traduction”) gibi bir yönünü belirtir. Son olarak, İngilizce’de bulunan ve İnsani Bilimler ve Edebiyat Bilimlerindeki yeni disiplinleri adlandırmada çokça kullanılan “studies” sözcüğü burada da devreye girer. Böylece, yukarıda sayılan bütün terimler arasında “translation studies” en uygunu olarak kabul görmüştür ve yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi, üniversitelerimizdeki çeviri bölümlerinin öncelikle “mütercim ve tercümanlar” yetiştirmesi beklenmektedir. Bu noktada, bu bölümlerin resmi adının hâlâ “Mütercim-Tercümanlık” olması ve bunun sonucu olarak bu bölümlerin bir meslek okulu/bölümünü çağrıştırmasının üzerinde durmak istiyorum. Diğer ülkelerde büyük tartışmalara neden olan bu yeni disiplin adlandırılması sonucu acaba ülkemizde üzerinde yeterince düşünülmüş bir konu olmuş mudur?(13) Nitekim James Holmes, bu yeni araştırma alanı için genel kabul görmüş bir adın eksikliğini, disiplinin gelişmesindeki en büyük engellerden biri olarak görmüştür.(14) Resmen olmasa da, alanın uzmanları tarafından artık Çeviribilim olarak adlandırılan bu disiplin, üniversitelerimizde de aynı isimle yer alsaydı acaba bu bölümlerin sadece meslek eğitimi verdikleri kanısını aynı şekilde uyandırır mıydı?(15)

Üzerinde anlaşma sağlanamamış konulardan bir diğeri de disiplinin amaç ve yapısıdır. Bu konuda verilmiş en net tanımlardan biri Werner Koller'den gelir:

Çeviribilim, “çeviri” ve “çevirme” fenomenlerinden yola çıkan ya da bu fenomenleri hedefleyen tüm araştırma çabalarının bir toplamı ve kapsayıcı bir tanımı olarak anlaşılmalıdır.(16)

Daha ayrıntılı bir tanımlama Holmes'dan gelir. Holmes söze salt araştırma (*pure research*) ve uygulamalı araştırma (*applied research*) arasında bir ayırım yapmakla başlar. Salt araştırma söz konusu olduğunda, Çeviribilimin diğer deneysel disiplinlerde olduğu gibi iki temel amacı vardır: ‘(1) çeviri ve çevirme fenomenlerini deneyim dünyamızda göründükleri şekliyle tanımlamak, ve (2) bu fenomenlerin açıklanabileceği ve öngörülebileceği genel ilkeler oluşturmak.’(17)

Öyleyse yukarıdaki iki amaçla ilgilenen ‘salt çeviribilim’ (*pure translation studies*) betimlemeli çeviribilim (*descriptive translation studies*)

(14) James S. Holmes, *Translated! Paper on Literary Translation and Translation Studies* (Amsterdam: Rodopi, 1988), s. 71.

(15) Yukarıda da değinildiği gibi, “çeviribilim” de bu disiplinin ancak bir yönünü niteler, ancak yine de bu kullanımın “Mütercim-Tercümanlık”tan daha yerinde olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, YÖK’ün yakın zamanda bu disiplini Doçentlik Temel Alanları içinde “Çeviribilim ve Uygulamaları” olarak adlandırmasını da olumlu bir gelişme olarak karşılamak gerekir.

(16) Holmes, s. 71.

(17) Holmes, s. 71.

DTS) ya da çeviri betimlemesi (*Translation description TD*) ve kuramsal çeviribilim (*theoretical translation studies ThTS*) ya da çeviri kuramı (*translation theory TTh*) olarak ikiye ayrılabilir. Holmes bu iki alt grubu da alt dallara ayırır. Betimlemeli çeviribilim, ürün, süreç ve işlev odaklı (*product/process/function oriented*) olarak üçe ayrılırken, kuramsal çeviribilim genel (*general*) ve kısmî (*partial*) olarak ikiye bölünür. Holmes, en önemli gelişmelerin işte bu kısmi kuramlar alanında gerçekleştiğini belirtir: araç (*medium*), alan (*area*), derece (*rank*), metin türü (*text type*), zaman (*time*) sorun (*problem*) ile sınırlı kuramlar.

Holmes uygulamalı çeviribilimi ise dört alt başlık altında toplar: çeviri eğitimi (bu da yabancı dil öğretimi ve çevirmen yetiştirilmesi olarak ikiye ayrılıyor), çeviriye yardımcı olacak araçlar, çeviri politikası ve çeviri eleştirisi. Holmes bunlara ek olarak, çevirileri değil de çeviribilimi araştıran iki boyutunun daha olduğunu söyler. Bunlardan birisi tarihseldir; çeviri kuramı, çeviri betimlemesi ve uygulamalı çeviribilim tarihi gibi, diğeri ise disiplinin çeşitli branşlarındaki araştırmalarda kullanılan metod ve modellerin ortaya çıkardığı problemlerle ve disiplinin neleri kapsadığı gibi bazı temel meselelerle uğraşır.⁽¹⁸⁾

Holmes'un ayrıntılı olarak şematikleştirdiği Çeviribilimin kapsamı oldukça geniş tutulmuş ve pek çok çeviribilimci onu izleyerek disiplin içinde kendi gruplamalarını yapmıştır. Örneğin Susan Bassnett çeviribilimi dört kategoriye ayırır: Çeviri tarihi, erek dil kültüründe çeviri, çeviri ve dilbilim ve çeviri ve yazınbilim.⁽¹⁹⁾ Benzer şekilde, Mary Snell-Hornby de çeviribilimin yazınsal çeviriden teknik çeviriye kadar çevirinin her türünü içeren bir alanı kapsamaması ve ihmal edilmiş sözlü çeviriye kadar uzanması gerektiğini savunur.⁽²⁰⁾ Böyle geniş bir çerçevenin içinde bilgisayarla ve bilgisayar yardımıyla çeviri, dilbilimin pek çok alanının, tiyatro çevirisi, film dublajları, alt yazılar gibi alanların da dahil olduğu edebiyat çevirisi gibi konuların ve ayrıca çeviribilimle kesişen antropoloji, karşılaştırmalı edebiyat, tarih, politika, göstergebilim, felsefe, etnoloji gibi pek çok alanın olduğunu hatırlatmakta yarar var.

⁽¹⁸⁾ Holmes, s. 71-79.

⁽¹⁹⁾ Susan Bassnett, *Translation Studies* (Londra ve New York: Routledge, 1992), s. 7-8.

⁽²⁰⁾ Mary Snell-Hornby, "Translation Studies - Art, Science or Utopia?", *Translation Studies: The State of the Art. Proceedings of the First James S. Holmes Symposium on Translation Studies* içinde, der. Kitty M. van Leuven-Zwart ve Ton Naaijens (Amsterdam: Rodopi, 1991), s. 13-23 (19).

O halde, bu kadar geniş kapsamlı ve pek çok farklı alanı ilgilendiren ve içinde barındıran bu bilim dalının eğitimine sadece meslek eğitimi olarak bakamayız. Hans Höning'in de belirttiği gibi Çeviribilim, ruhbilim, toplumbilim, kültürbilim, dilbilim ve yazınbilim gibi çeşitli bilim dallarını kapsayan bütümleştirici bir bilimdir ve çeviribilim eğitimi diğer bilim dallarındaki gibi akademik bir eğitimidir, çünkü 'meslek eğitiminin ötesinde öğrencilerin toplum, dil ve düşünce arasındaki temel bağları görmelerini, fikir edinmelerini' sağlamaktadır.⁽²¹⁾

Çeviribilim her zaman çeviri uygulaması ve öğretimiyle bağıntılı değildir. Kitty M.van Leuven-Zwart'ın belirttiği gibi:

Dilbilim gibi bir dalın amacı nasıl daha iyi konuşmacılar yetiştirmek, Yazın Araştırmaları dalının amacı da nasıl roman ve şiir yazmayı öğretmek değilse, Çeviribilim'in birincil amacı da iyi, daha iyi çeviriler ve çevirmenler yaratmak değildir. Çeviribilim bir olgu olarak çevirinin özellikleri ve sorunlarıyla ilgilenir; tıpkı Dilbilim'in ve Yazın Araştırmaları'nın sırasıyla dil ve yazınla birer olgu olarak ilgilenmesi gibi.⁽²²⁾

Hartmut Köhler de benzer bir saptamada bulunur:

Filolojilerin yazar yetiştirmemesi gibi, çeviribilimin de yetkin çevirmenler yetiştirmesi beklenilmemelidir. Çeviribilimin görevi genel olarak çeviri etkinliği alanına açıklık ve düzen getirmek, bu alanda kargaşayı önlemek olabilir.⁽²³⁾

Yabancı ülkelerin üniversitelerdeki pek çok çeviri bölümünün başlığında da "çevirmen" sözcüğünün olduğu ve bu okullarının birincil amaçlarının yazılı ve sözlü çevirmen yetiştirmekle sınırlı olduğu doğrudur. Öte yandan bu bölümlerin, çevirmenlik okulların üniversite bünyesine katılmasıyla oluştuğunu hatırlamakta yarar var. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, diplomasinin artan ihtiyaçlarına doğrultusunda, özellikle de sözlü çevirmenlere duyulan gereksinim sonucu bu programlar şekillenmiştir.

(21) 'Almanya'da Çeviri Eğitimi Uygulamaları ve Çeviri Öğretiminin Yöntem Sorunları Üzerine Hans G. Höning'le Söyleşi', haz. Turgay Kurultay, çev. Aysin Özalp, *Metis Çeviri* 19 (Bahar 1992), s. 30-36 (33-34).

(22) Kitty M.van Leuven-Zwart, 'Çeviri Betimlemesinde Yöntem ve Bu Yöntemin Çeviri Uygulamasıyla Bağlantısı', çev. Müge Gürsoy ve Yurdanur Salman, *Metis Çeviri* 10 (Kış 1990), s. 56-64 (56).

(23) Ahmet Cemal 'Türkiye'de Çeviribilim ve Beklentiler', *Türk Dili* 39:330 (1979), s. 184-191 (189-190).

Her çeviri programına uygulanabilecek bir model önermek ne doğrudur, ne de mümkün. Hiçbir model evrensel olamaz. Her bölüm kendi amaç ve olanakları doğrultusunda yapılanmalıdır; bu çeviri eğitimi konusunda ülke içinde bir çeşitliliğe ve zenginliğe neden olurken öğrencilere de farklı seçenekler sunacaktır. Yerel gereksinim ve şartlar tabii ki böyle bir yapılanmada etkili olacaktır, ancak bir bilim kuruluşu olarak üniversitenin misyonu da burada göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ

Bugüne kadar Mütercim-Tercümanlık bölümlerinin yapılanmayla ilgili yapılan önerilerin temel kaygısının “çevirmen” yetiştirmek ve mezunlarına bir meslek ve iş kazandırmak olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla buna göre hazırlanan programlar sınırlayıcı olmaktadır. Bir çeviribilim programı sadece yazılı ve sözlü çevirmenler değil, editör, araştırmacı, çeviri eğitmeni, ama her şeyden önce iletişim uzmanları yetiştirmelidir. I. Bölümde, üniversitenin misyonuyla ilgili söylenenler dikkate alındığında bu programların amaçlarının tekrar düşünülmesine ve tartışılmasına gerek olduğunu düşünüyorum. Buna göre, bir çeviri programı nasıl yapılanmalıdır, programlarda ne gibi değişiklikler yapılması önerilebilir? Bu konuda bazı öneriler:

- Piyasanın giderek artan çevirmen gereksinimi ve bu gereksinimi göz önünde tutma zorunluluğu yadsınamaz. Ancak bu, sadece üniversitelerdeki çeviribilim programlarının görevi olmamalı. Bu amaçla, çeviri/çevirmenlik eğitimi veren kuruluşlar çeşitlenebilir: meslek kuruluşlarının eğitim programları, çeviri meslek yüksek okulları, özel çevirmenlik okulları, devletin kendi birimleri için yürüttüğü çevirmenlik eğitimi programları gibi.

- Her eğitim kurumunun amacı ve olanakları doğrultusunda farklı programlar oluşturulabilir ve oluşturulmalıdır. Dört yıllık bir lisans programı, iki yıllık bir çevirmenlik meslek yüksek okulu, iyi bir yabancı dil bilgisine sahip, ancak farklı bir alanda uzmanlaşmış kişilerin katılabileceği bir yüksek lisans programı, akademik formasyonu olmayan, ancak çeviri uygulaması alanında deneyim sahibi kişilerin katılabilecekleri eğitim programları vs.

Ben özellikle başka disiplinlerde uzmanlaşmış ve iyi bir ya da birkaç yabancı dil bilgisine sahip kişiler için açılacak bir yüksek lisans programının gerekliliğine inanıyorum. Bu şekilde, sadece yabancı dil alanındaki

eksiklikleri kapatmak için fazla zaman harcamadan öğrencinin uzmanı olduğu alanda sadece çeviriye odaklanarak uygulama çalışmaları yapılabilir. Yüksek lisans düzeyindeki böyle bir çeviri programı artık yabancı ve ana dil sorunlarına değil, kültürlerarası iletişim konusuna ve çeviri etkinliğinin ortaya çıkardığı sorunları çözmeye yönelik bir yapıya sahip olacaktır.

- Bir çeviri programı piyasanın ihtiyaçlarını göz önüne aldığı anda bu ihtiyaçların ileriki yıllarda nasıl şekillenebileceğini de düşünmek zorundadır. Piyasa şartları belki tamamen gözardı edilemeyecek bir konudur, ancak sadece belirli bir piyasayı hedefleyerek öğrencinin başarılı olabileceği bir alanda uzmanlaşmasının önünü kapayamayız. Ayrıca yazınsal piyasa ile ilgili kararları kimler verecek? Japonca'dan şiir, İtalyanca'dan tiyatro çevirisi yapıp yapılmayacağına kim karar verecek? Bu arada, özellikle endüstri alanında bu kadar çabuk değişen piyasanın gereksinimlerini belirleyip dört yıllık bir lisans programını bu gereksinimlere göre hazırlamak ayrı bir zorluk meydana getirecektir. Son olarak, çevirmenlik mesleğini ve piyasa şartlarını etkileyecek ve değiştirecek olanların gene bizler olduğunu unutmamalıyız.

- Üniversitelerdeki çeviri lisans programlarına alınacak öğrencilerin seçimine bugünkü sınav sistemi yüzünden çeviri bölümleri müdahalede bulunamamaktadırlar. Oysa, bu öğrencilerin bizzat çeviri bölümleri tarafından farklı bir sınavla seçilmeleri ideal olurdu. Adaylar, bir yabancı dilde görüşmeye tâbi tutularak eğilimlerinin ve motivasyonlarının nerede olduğu belirlenebilir, politik ve kültürel konulardaki ilgileri ölçübelirdi. Böyle bir seçim ancak yüksek lisans programlarında ve yukarıda da önerildiği gibi farklı çeviri/çevirmen eğitimi programlarında uygulanabilir gözüktüğünden bu tür programlara kanımca ağırlık verilmelidir.

- Bir çeviri programı en az iki dilde olmalı. Artık İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinden farklı dillerde eğitime başlamanın zamanı gelmiştir.

- Son olarak, çeviribilimin disiplinlerarası özelliğine gereken dikkat gösterilmemektedir. Her şeyden önce, yazın çevirisine daha fazla yer verilmesinden yanayım. Bundan başka, çeviribilim programının yapılanmasında uygulamaya verilen yerin bir kısmını Karşılaştırmalı Kültürel Çalışmalar, Karşılaştırmalı Edebiyat, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları (nitekim bu toplantıda bu iki çalışma alanının bir araya gelmesi boşuna olmamalı), Postkolonyel Çalışmalar gibi konular almalı, çeviribilimin bu alanlarla olan ilişkisinin üzerinde daha fazla durulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Emine, Hakan Aydođdu ve Reşat Saraođlu, yay. haz., *Bilim, BilimPolitikası ve Üniversiteler* (İstanbul: Bağlam, 1997).
- 'Almanya'da Çeviri Eğitimi Uygulamaları ve Çeviri Öğretiminin Yöntem Sorunları Üzerine HansG. Höning'le Söyleşi', haz. Turgay Kurultay, çev. Ayşin Özalp, *Metis Çeviri* 19 (Bahar 1992), s. 30-36.
- Baker, Mona, 'Translation Studies', *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, haz. Mona Baker (Londra: Routledge, 1998), s. 277-280.
- Bengi, Işın, 'Üniversite Düzeyinde Çeviri Eğitimi Üzerine Gözlemler ve Yazılı Çeviri Dalında Bir Yüksek Lisans Programı Önerisi', *Metis Çeviri* 19 (Bahar 1992), s. 44-45.
- 'B.Ü. Mütercim-Tercümanlık Bölümü Öğrenci ve Mezunlarıyla Söyleşi', haz. Müge Gürsoy ve Emel Ergun, *Metis Çeviri* 19 (Bahar 1992), s. 21-29.
- Caminade, Monique and Anthony Pym, 'Translator-training institutions', *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, haz. Mona Baker (Londra: Routledge, 1998), s. 280-285.
- Cemal, Ahmet, 'Türkiye'de Çeviribilim ve Beklentiler', *Türk Dili* 39:330 (1979), s. 184-191.
- Holmes, James S., *Translated! Paper on Literary Translation and Translation Studies* (Amsterdam: Rodopi, 1988).
- Leuven-Zwart, Kitty M. van, 'Çeviri Betimlemesinde Yöntem ve Bu Yöntemin Çeviri Uygulamasıyla Bağintısı', çev. Müge Gürsoy ve Yurdanur Salman, *Metis Çeviri* 10 (Kış 1990), s. 56-64.
- Menteş, Ali, *Yeniversite: Bilim Kurumlaşmasında Günümüz İçin Bir Perspektif* (İstanbul: Metis, 2000).
- Ortega y Gasset, José, "'İhtisas" Barbarlığı', *Kitlelerin İsyanı* içinde, çev. Nejat Muallimođlu (İstanbul: BirleşikYayıncılık, 1996), s. 139-147.
- Ortega y Gasset, José, *Üniversitenin Misyonu*, çev. Neyyire Gül Işık (İstanbul: YKY, 1998).
- Şimşek, Hamit, 'Nasıl Bir Üniversite Mezunu İstiyoruz?', Türkiye Bilimler Akademisi Bilimsel Toplantı Serileri 5: Nasıl Bir Üniversite Mezunu İstiyoruz? (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 1995?), s. 7-20.